

## УКРАЇНСЬКІ СТУДЕНТСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ В НІМЕЧЧИНІ У 20-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ: ІНТЕГРАЦІЯ В СУСПІЛЬСТВО КРАЇНИ ПРОЖИВАННЯ ТА БАЖАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Німеччина була однією з країн, де в міжвоєнний період сконцентрувались як українські політичні, так і потужні інтелектуальні сили – українська інтелігенція, вчені, діячі культури та студіююча молодь<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> По першій світовій війні на території Німеччини в таборах військовополонених перебувало, за різними оцінками, близько 100 000 українців, переважна більшість з яких повернулася в Україну. У 1920-ті – 1930-ті роки після поразки українських визвольних змагань (1917–1921 рр.), за підрахунками сучасних дослідників, у Німеччині проживало приблизно 15 000 українців (крім того, тимчасова економічна еміграція з Західної України). Багато колишніх українських політиків, громадських та державних діячів Української Народної Республіки, Західноукраїнської Народної Республіки, Української Держави, Директорії УНР, з якими німецькі уряди співпрацювали у 1918–1921 рр., мешкали та працювали у міжвоєнний період у Берліні та інших містах Німеччини, тісно контактували у 20–30-ті роки, вже як емігранти, з німецькими державними структурами. Це гетьман України П. Скоропадський, президент Західноукраїнської Народної Республіки Є. Петрушевич, президент Директорії УНР А. Макаренко, міністр закордонних справ Української Держави Д. Дорошенко, посли УНР у Берліні О. Севрюк і М. Порш та інші. Українська еміграція в Німеччині між двома світовими війнами була набагато менш чисельною, ніж, наприклад, у Польщі, Чехословаччині або Франції. Однак, саме в Німеччині знаходилися головні центри українського націоналістичного та гетьманського рухів. У 20–30-тих роках ХХ століття в Німеччині були представлені основні напрямки української політичної еміграції. Детально див.: Д. В. Бурім, *Джерела з історії української еміграції в Німеччині у фондах Архіву Федеральної Землі Берлін*, Історичний архів. Наукові студії: Збірник наукових праць, Миколаїв, 2012, вип. 9, с. 143–157; Д. В. Бурім, *Діяльність Товариства підтримки української науки та культури в Німеччині (за матеріалами Архіву Федеральної Землі Берлін)*, Чорноморський літопис: Науковий журнал, Миколаїв, 2012, вип. 5, с. 142–164; Д. В. Бурім, *Діяльність Українського товариства допомоги біженцям в Німеччині. За матеріалами Архіву Федеральної Землі Берлін (Берлін, Німеччина)*, Сумський історико-архівний журнал, XVI–XVII (2012) 112–132; Д. В. Бурім, О. О. Кураєв, Ю. А. Мицик, Т. М. Себта, *Україніка в архівах і бібліотеках Німеччини*, Студії з архівної справи та документознавства, К., 2007, том 15, с. 141–147; І. Каменецький, *Українське питання в німецькій зовнішній політиці між двома світовими війнами*, Євген Коновалець та його доба, Мюнхен, 1974, с. 851–882; О. О. Кураєв, *Політика Німеччини й Австро-Угорщини в Першій світовій війні: український напрям*, К., 2009, 456 с.; С. Наріжний, *Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами*, Прага, 1942, ч. 1, 370 с.; С. Попик, *Українці в Австрії 1914–1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни*, К.; Чернівці, 1999, 236 с.; І. В. Срібняк, *Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.)*, К., 1999, 296 с.; В. П. Трошинський, *Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище*, відп. ред. В. Б. Євтух, К., 1994, 260 с.; В. П. Трошинський, А. А. Шевченко, *Українці в світі*, К., 1999, 352 с.; *Українці в Берліні 1918–1945. Пропа'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди 3'їзду 5 вересня 1981 р. в*

Д. Бурім, Українські студентські об'єднання в Німеччині...

У 1920-ті – 1930-ті роки українські студенти навчалися у багатьох вищих навчальних закладах Німеччини: Університет Фрідріха Вільгельма в Берліні, Вища технічна школа в Берліні, Вища торгівельна школа в Берліні, Вища сільськогосподарська школа в Берліні, Вища ветеринарна школа в Берліні, Вища технічна школа в Данцигу, Університет Альберта в Кенігсберзі, Університет міста Геттінгена, Університет міста Кіля, Університет міста Лейпцига, Університет міста Тюбінгена, Університет міста Фрайбурга, Університет міста Франкфурта, Лісова висока школа в Еберсвальде та інші вищі навчальні заклади<sup>2</sup>.

---

*Шератон готел в Торонто*, Торонто, 1996, 256 с.; F. Golczewski, *Deutsche und Ukrainer. 1914–1939*, Paderborn; München; Wien; Zürich, 2010, 1085 S.; C. Kumke, *Das Ukrainische Wissenschaftliche Institut in Berlin: Zwischen Politik und Wissenschaft*, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, 43 (1995) 218–253.

<sup>2</sup> М. Антонович, *Нарис історії Центрального Союзу Українського Студентства (1922–1945)*, Український історик, 1–3(41–43) (1974) 136–154; 4(44) (1974) 18–46; Д. В. Бурім, *З історії діяльності Союзу українських студентів “Основа” при Високій Технічній Школі в Данцигу у 20-х роках ХХ ст.*, Сумський історико-архівний журнал, XVIII–XIX (2012) 25–43; Д. В. Бурім, *З історії українських студентських організацій в міжвоєнній Німеччині: “Турток студентів українців при Університеті в Берліні”*, Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Збірник праць молодих вчених та аспірантів, К., 2012, т. 25, с. 474–506; Д. В. Бурім, *Українські студентські об'єднання в міжвоєнній Німеччині: Товариство студентів українців при Університеті Альберта в Кенігсберзі у 20-х роках ХХ ст.*, Чорноморський літопис: Науковий журнал, Миколаїв, 2012, вип. 6, с. 104–123; С. Наріжний, *Українська еміграція...*, Прага, 1942, ч. 1; С. Наріжний, *Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої)*, К., 1999, 272 с.; *Пропам'ятна книга Данцигерів. Історичні нариси та спомини колишніх студентів Політехніки Вільного Міста Данцигу 1921–1945*, Філадельфія; Торонто; Нью-Йорк, 1979, 218 с.; Р. Стахів, *20 літ Союзу Українських Студентів “Основа” в Данцигу*, Краківські Вісті (Краків, 1943, 24 серпня), ч. 185; 25 серпня, ч. 186; 26 серпня, ч. 187; М. Сулима, *Український науковий інститут, Українці в Берліні 1918–1945. Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди 3'їзду 5 вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто*, Торонто, 1996, с. 81–86; М. Сулима, В. Яріш, *Українські студенти в Берліні поміж двома світовими війнами, Українці в Берліні 1918–1945. Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди 3'їзду 5 вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто*, редактор: Верига В., Торонто, 1996, с. 136–143; *Українці в Берліні 1918–1945. Пропам'ятний збірник...*; Б. Цимбалістий, *Національна організація українських студентів (НОУС) в Німеччині*, Українці в Берліні 1918–1945. Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і діяльності українців у Берліні з нагоди 3'їзду 5 вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Торонто, 1996, с. 150–167; В. Шиприкевич, *Український студентський осередок в Данцигу в роках 1921–1945. Спроба історичного огляду*, Пропам'ятна книга Данцигерів. Історичні нариси та спомини колишніх студентів Політехніки Вільного Міста Данцигу 1921–1945, Філадельфія; Торонто; Нью-Йорк, 1979, с. 21–114; Я. Шумелда, *Нарис життя українського студентства в середуції Європи за останніх 20 літ*, Двадцять літ Української Академічної Громади, Прага, 1941, с. 36–46; В. Яріш, *Українські науковці в Берліні*, Українці в Берліні 1918–1945. Пропам'ятний збірник доповідей і спогадів з життя і 250

За інформацією дослідника історії української еміграції Симона Наріжного, “на 1 лютого 1926 р. в Німеччині нараховувалося всього 96 українських студентів і 9 студенток. Студіювали вони на таких школах: Техніка Шарльоттенбург – 18, Університет Берлін – 15, Університет Кенігсберг – 8, Лісогосподарська висока школа в Берліні – 7, Торгівельна висока школа в Берліні – 7, Університет в Кілі – 5, Університет в Гетінгені – 4, Спортова академія в Берліні – 3, Технікум у Мітваден – 3, Інститут для чужинців у Берліні – 2, Лісова висока школа в Еберсвальде – 2, Ветеринарна висока школа в Берліні – 1, Технікум Берлін – 1, Музична Берлін – 1, Консерваторія Берлін – 1, Школа політичних наук Берлін – 1, Університет Бон – 1, Університет Фрайбург – 1, Університет Франкфурт – 1, Університет Галле – 1, Університет Ляйпціг – 1, Графічна школа в Ляйпцігу – 1 і Теологічна в Дімінгені – 1”<sup>3</sup>.

У більшості вищих навчальних закладах, де навчались студенти-українці, діяли українські студентські осередки: *Союз українських студентів “Основа” в Данцигу, Товариство українських студентів “Чорноморе” в Данцигу, Гурток студентів українців при Університеті в Берліні, Спілка студентів-українців у Німеччині в Берліні, Товариство “Основа” в Берліні, Об’єднання агрономів, лісовиків та ветеринарів у Німеччині в Берліні, Комітет студентів українців з Зеленого Клину в Берліні, Товариство студентів українців при Університеті Альберта в Кенігсберзі та ін.*

Головним осередком українського студентського життя в Німеччині був Берлін, де були зосереджені провідні вищі навчальні заклади та науково-дослідні центри країни. 22 січня 1921 року в Берліні була заснована перша українська студентська організація *“Спілка студентів-українців Німеччини”*<sup>4</sup>, метою якої було об’єднання українських студентів, які студіювали у вищих навчальних закладах Німеччини, та допомога їм<sup>5</sup>. “Спілка” об’єднала близько 120 українських студентів. Щоправда, в 1921 році з ідеологічних причин “Спілка студентів-українців Німеччини” розділилась на дві організації: *“Спілку українських студентів у Німеччині”*, яка об’єднала 95 студентів-українців, та *“Ака-*

---

діяльності українців у Берліні з нагоди З’їзду 5 вересня 1981 р. в Шератон готелі в Торонто, Торонто, 1996, с. 121–131; С. Кумке, *Op. cit.*, S. 218–253.

<sup>3</sup> С. Наріжний, *Українська еміграція...*, Прага, 1942, ч. 1, с. 90.

<sup>4</sup> 1935 року “Спілка українських студентів у Німеччині” перетворилася на “Спілку українців у Німеччині”.

<sup>5</sup> С. Наріжний, *Українська еміграція...*, Прага, 1942, ч. 1, с. 88; М. Сулима, В. Яріш, *Op. cit.*, с. 136–143; Б. Цимбалістий, *Op. cit.*, с. 150–167; Я. Шумелда, *Op. cit.*, с. 36–46.

Д. Бурім, Українські студентські об'єднання в Німеччині...

демичну Громаду”, до складу якої увійшло 35 членів. У 1923 р. кількість студентів – членів Спілки українських студентів у Німеччині зросла до 180; Академічна Громада того року нараховувала 20 членів. “Спілка українських студентів у Німеччині”, крім центрального берлінського осередку, мала одинадцять філій у таких німецьких містах, як: Данціг, Кіль, Геттінген, Ляйпціг, Бреслау, Мітвайда, Альтенбург, Еберсвальде, Вінсдорф, Мускав і Кенігсберг<sup>6</sup>. За десять років, “...в роках 1923–1933 через Спілку перейшло майже 400 членів”, “140 членів Спілки скінчило високу освіту в Німеччині та інших країнах”<sup>7</sup>.

Крім Спілки, в Берліні існували й інші студентські товариства, які були організовані при вищих навчальних закладах столиці: *Академічна громада, Товариство “Основа” в Берліні, Гурток студентів при Високій технічній школі в Шарлоттенбурзі, Гурток українських студентів при Високій торговельній школі в Берліні, Гурток українських студентів при Університеті в Берліні, діяло Українсько-німецьке спортивне товариство тощо*<sup>8</sup>.

3 грудня 1924 року в стінах Університету Фрідріха Вільгельма (*Friedrich-Wilhelm Universität zu Berlin*) діяв “*Гурток Студентів Українців при Університеті в Берліні*” (*Ukrainische Studenten-Gruppe an der Universität Berlin*)<sup>9</sup>. Об'єднання мало представляти інтереси студентів українців перед керівництвом Університету та адміністрацією міста, допомагати матеріально членам організації, вести пропаганду української справи серед чужинців тощо. У статуті Товариства зокрема зазначалось, що “Гурток Студентів Українців при Університеті в Берліні” мав своєю ціллю “улекшувати та поширювати знання членів”<sup>10</sup>.

Статут Товариства “*Гурток Студентів Українців при Університеті в Берліні*” було затверджено ініціативними сходами Гуртка Студентів Українців при Університеті в Берліні 17 грудня 1924 року в

<sup>6</sup> С. Наріжний, *Українська еміграція...*, Прага, 1942, ч. 1, с. 89.

<sup>7</sup> *Ibid.*, с. 89–90.

<sup>8</sup> *Ibid.*, с. 90.

<sup>9</sup> Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Rektor und Senat (1835–1945). Nr. 976 Politische Vereine (1928–1931); Nr. 902. Sonstige politischen Vereine.

<sup>8</sup> Ukrainische Studenten-Gruppe. Див. також: Д. В. Бурім, *Україніка в Архіві Університету Гумбольдта (Берлін, Німеччина). Матеріали до біографії професора доктора Івана Мірчука*, Наукові записки. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Збірник праць молодих вчених та аспірантів, К., 2011, т. 22, с. 312–327; Д. В. Бурім, *Джерела з історії української еміграції в Німеччині...*, с. 143–157; Д. В. Бурім, *3 історії українських студентських організацій...*, с. 474–506.

<sup>10</sup> *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в м. Києві (далі: ЦДАВО України)*, ф. 4390, оп. 1, спр. 3, арк. 17.

Берліні. На засіданні були присутні: Михайло Мілько, Анна Залужна, Зенон Пеленський, Остап Стасів, Нестор Іванина, Василь Кучабський, Домет Олянчин<sup>11</sup>. Членом Гуртка Студентів Українців, згідно Статуту Гуртка, міг бути кожен студент Українець університету в Берліні, прийнятий членами Гуртка Студентів Українців одноголосно<sup>12</sup>.

“Гурток Студентів Українців при Університеті в Берліні” мав свого постійного представника при Представництві зарубіжних студентів Університету Фрідріха Вільгельма (“*Ausländer – Vertretung*”)<sup>13</sup>. Керівництво “Гуртка Студентів Українців при Університеті в Берліні” неодноразово зверталося з проханням про допомогу українським студентам, які навчалися в Університеті Фрідріха Вільгельма, до Міністерства науки та народної освіти, до Міністерства закордонних справ<sup>14</sup>, а також до ректора Університету з проханням скасувати або суттєво зменшити оплату за навчання для українських студентів<sup>15</sup>.

Українські студенти Високої Технічної Школи в Шарлоттенбурзі (*Technische Hochschule zu Charlottenburg* або *Technische Hochschule zu Berlin*; сучасна назва після 1946 р.: *Technische Universität Berlin*) були об’єднані в Гурток Студентів-Українців при Високій Технічній Школі в Шарлоттенбурзі “Основа” (*Vereinigung der Ukrainischen Studenten an der Technischen Hochschule zu Charlottenburg “Osnowa”*). Товариство мало представляти інтереси студентів-українців перед керівництвом Високої Технічної Школи та адміністрацією міста, вести пропаганду української справи серед чужинців, допомагати матеріально членам організації тощо.

До складу Гуртка Студентів-Українців при Високій Технічній Школі в Шарлоттенбурзі “Основа” у 20-х роках ХХ століття належали: Ярослав Бабій (відділ будівництво машин), Василь Баляк (відділ електрики), Кость Батух (будівельний відділ), Андрій Гаух (відділ хімії), Кость Гинилевич (відділ електрики), Василь Мирослав Ісаїв (гірничий відділ), Петро Кожевников (будівельний відділ), Іван Кривенький (будівельний відділ), Юрко Литвиненко (відділ кораблебудування), Василь Ліпар (відділ електротехніки), Октавія Радомська (від-

<sup>11</sup> ЦДАВО України, ф. 4390, оп. 1, спр. 3, арк. 17.

<sup>12</sup> *Ibid.*

<sup>13</sup> ЦДАВО України, ф. 4390, оп. 1, спр. 3; Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Rektor und Senat (1835–1945). Nr. 976 Politische Vereine (1928–1931); Nr. 902. Sonstige politischen Vereine. 8) Ukrainische Studenten–Gruppe.

<sup>14</sup> ЦДАВО України, ф. 4390, оп. 1, спр. 12, арк. 49–52.

<sup>15</sup> *Ibid.*, ф. 4390, оп. 1, спр. 12, арк. 41–42.

Д. Бурім, Українські студентські об'єднання в Німеччині...

діл хімії), Микола Скрипник (гірничий відділ), Гриць Чужак (відділ електрики), Гриць Панчин (відділ електрики), Кость Опадчий (відділ архітектури), Степан Федак (відділ хімії) та ін.

Очолювали Управу Гуртка Студентів-Українців при Високій Технічній Школі в Шарлоттенбурзі “Основа” у 1920-х роках Дмитро Равич – голова, Василь Баляк – містоголова і скарбник, Василь Ісаїв – секретар; Гриць Чужак і Іван Кривенький були обрані до Ревізійної Комісії. Д. Равич у половині жовтня виїхав до Ч. С. Р., а його місце зайняв В. Баляк<sup>16</sup>.

Потужним українським студентським центром міжвоєнного періоду, поряд з Берліном, був Данциг з його Високою технічною школою. Висока технічна школа в Данцигу була заснована в 1904 році як Kaiser Wilhelm II Technische Hochschule Danzig (Висока Технічна Школа Кайзера Вільгельма II у Данцигу)<sup>17</sup>. У 1904–1918 рр. це – Königliche Technische Hochschule zu Danzig (Королівська Висока Технічна Школа у Данцигу), у 1918–1921 рр. – Technische Hochschule in Danzig (Висока Технічна Школа у Данцигу), у 1921–1939 рр. – Technische Hochschule der Freien Stadt Danzig (Висока Технічна Школа Вільного міста Данцига), 1939–1941 рр. – Technische Hochschule Danzig (Висока Технічна Школа Данцига), у 1941–1945 рр. – Reichshochschule Danzig (Імперська Висока Школа Данцига), з 1945 р. – Politechnika Gdańska (Гданська Політехніка). Навчання проводилось на факультетах: архітектури, цивільного будівництва, машинобудування, електротехніки, суднобудування, хімічному та загальних наук.

Перші українські студенти з'явилися в Данцигу у 1921 році, масово українці почали прибувати до Данцигу на навчання у 1922 році. Як згадує один з тогочасних українських студентів Високої технічної школи Данцига, “...осінню 1922 року появляється в Данцигу біля 150 українських студентів, що хотіли записатися на Політехніку. Деякі з них були підготовані до студій попереднім слуханням викладів в українській Політехніці. Колишні вояки осередніх держав мали першенство в прийнятті на студії як Kriegsteilnehmer, і в залежності від їхніх військових заслуг, навіть були частинно або й повністю, звільнені від оплат за студії...”<sup>18</sup>.

---

<sup>16</sup> ЦДАВО України, ф. 4390, оп. 1, спр. 3, арк. 55–57.

<sup>17</sup> Пропам'ятна книга Данцігерів. Історичні нариси та спомини колишніх студентів Політехніки Вільного Міста Данцігу 1921–1945, матеріали вибрав і приготував до друку Володимир Шиприкевич, Філадельфія; Торонто; Нью-Йорк, 1979, с. 24.

<sup>18</sup> *Ibid.*, с. 32–33.

Українські студенти Данцига були об'єднані в *Союз українських студентів "Основа" при Високої Технічній Школі в Данцигу* ("*Verein Ukrainischer Studenten "Osnowa" in Danzig*", *Danzig – Langfuhr, Technische Hochschule*), який розпочав свою діяльність 15 жовтня 1922 року та діяв до 1945 року<sup>19</sup>. Окрім нього, в Данцигу були такі українські студентські організації, як: корпорація "Чорноморе", корпорація "Галич", корпорація "Зарево", "Смолоскип", "Кооператива українських студентів-техників", "Товариство імені Івана Франка", Громада імені Драгоманова, "Кружок Рідної Школи", "Спортовий Гурток", Співочий гурток "Сурма", "Гурток Залізної Остроги", "Дніпро", "Науково-Термінологічний Гурток" тощо<sup>20</sup>. Деякі з цих організацій входили до складу "Основи".

У першому списку українських студентів, що його у 1922 році подала новозаснована "Основа" до ректорату Високої технічної школи, було 88 осіб<sup>21</sup>. У 1923 р., за оцінками дослідника історії української еміграції С. Наріжного, "Основа" об'єднувала 100 членів, що студіювали на місцевій політехніці, на 1 березня 1924 р. – 87 членів, у 1925 р. у Данцигу студіювало понад 120 українських студентів; з них органі-

<sup>19</sup> Володимир Шиприкєвич, автор історичного нариса про діяльність українського студентства в Данцигу, подає таку періодизацію історії діяльності Союзу українських студентів "Основа" при Високої Технічній Школі в Данцигу: "Роки існування данцізького студентського осередку виразно діляться на чотири періоди, а це: 1. Період початковий, що охоплює роки 1921–23. Це роки постання студентського осередку, його організаційні початки та шукання "модус-у вівенді" в новому німецькому середовищі. Характеризується він чисельністю студентства, спільною працею в одній студентській організації та спробами перенести організаційну систему, практиковану в краю, до нових обставин. 2. Роки 1924–27, це роки боротьби різних світоглядних та ідеологічних угруповань серед студентства і шукання нових організаційних форм, коли виявилось, що традиційні форми студентської організації не відповідали новим умовам життя і світогляду. 3. Роки 1927–38, це роки гармонійної співпраці між студентськими організаціями, що дало можливість вести успішну виховну працю серед студентства та дало змогу вести пропаганду української справи серед німецьких студентів, професури і німецького громадянства взагалі. 4. Роки 1938–1944, це роки занепаду студентського осередку із-за зменшення числа студентів, спричинене приходом до влади у Вільнім Місті націонал-соціалістів і погіршенням відношення влади до чужинців, а потім вибухом другої світової війни, що відділила Данціг від українських земель. Роки панування націонал-соціалістів позначаються перебуванням усього студентського життя, як німецького, так і українського. Нівечаться давні добрі відносини між німцями та українцями, зате, завдяки припливові більшої кількості українського робітництва, зростає громадська праця українського студентського осередку". (*Пропам'ятна книга Данцігерів. Історичні нариси та спомини...*, с. 95).

<sup>20</sup> С. Наріжний, *Українська еміграція...*, Прага, 1942, ч. 1, с. 90–91.

<sup>21</sup> *Пропам'ятна книга Данцігерів. Історичні нариси та спомини...*, с. 37; Р. Стахів, *Ор. cit.*

Д. Бурім, Українські студентські об'єднання в Німеччині...

зованих було 95<sup>22</sup>. З середини 1920-х років кількість студентів, членів “Основи”, через економічні труднощі поступово зменшується. “Причина зменшення чисельності студентів була економічна. ... Студіювати в Данцигу по 1925 році могли лише діти заможніших батьків, або ті, що з якихось причин не мали іншого вибору або ті, що вміли затиснути паса і жити голодуючи”<sup>23</sup>. В 1927 році, за даними товариства “Основа”, зареєстрованих було в Данцигу 95 студентів, а в 1928 – 73, в 1929 – 75, в 1930 – 74, в 1931 – 65, у 1932 – 55, 1933 – 53”<sup>24</sup>.

Більшість українських студентів, що навчалися у Високій технічній школі Данцига та були членами Союзу українських студентів “Основа”, походили з Галичини, значно менше було студентів з Волині, Полісся, Підляшшя та Наддніпрянщини. В перший період значний відсоток складали колишні вояки армій ЗУНР та УНР, а також австро-угорської армії.

За період з 1921 року по 1945 рік у Високій технічній школі Данцигу загалом навчалось більше 200 українських студентів, близько 140 з них отримали дипломи інженерів, 4 – докторський ступінь. Найбільша кількість українських студентів навчалась на факультетах цивільного будівництва, машинобудування, електротехніки, суднобудування та хімічному<sup>25</sup>.

Першим головою *Союзу Українських Студентів “Основа” при Високій Технічній Школі Вільного Міста Данцига* було обрано Юрія Яремкевича, другим головою був Іван Трач; третім в академічному році 1925–26 був Микола Яримович, пізніше, в 1926–27 роках Мирон Букоємський, потім Степан Пиндус, та після нього Святослав Шматера<sup>26</sup>.

Головним завданням “Союзу Українських Студентів “Основа” при Високій Технічній Школі Вільного Міста Данцига” було представляти інтереси українського студентства перед Сенатом Високої Технічної Школи та місцевою цивільною адміністрацією, “заступати українське студентство і його справу перед німецькими і чужинецькими товариствами і репрезентувати студентський осередок перед українським суспільством, вести пропаганду української справи перед чужинець-

---

<sup>22</sup> С. Наріжний, *Українська еміграція...*, Прага, 1942, ч. 1, с. 90–91; *ЩДВАО України*, ф. 4390, оп. 1, спр. 8, арк. 1–35. Див. також: Р. Стахів, *Op. cit.*

<sup>23</sup> *Пропамятна книга Данцігерів. Історичні нариси та спомини...*, с. 37.

<sup>24</sup> *Ibid.*, с. 38.

<sup>25</sup> *Ibid.*, с. 38–39.

<sup>26</sup> *Ibid.*, с. 40.



ким світом і врешті створити організаційні рамки для внутрішньої діяльності свого членства та нести матеріальну допомогу своїм членам”<sup>27</sup>.

Одним з найменших за чисельністю серед українських студентських організацій Німеччини було “Товариство Студентів-українців при Університеті Альберта в Кенігсберзі” (“Verein der Ukrainischen Studenten an der Albertus-Universität zu Königsberg, Preußen”). 1923 року філія “Спілка українських студентів у Німеччині” у Кенігсберзі стала самостійною організацією та утворила “Товариство Студентів-українців при Університеті Альберта в Кенігсберзі”. Це Товариство в 1923 р. мало 12 членів, у 1924 р. – 9 членів, у 1925 р. – 8 членів. “Економічні умови життя українських студентів у Кенігсберзі, – як зазначав С. Наріжний, – були “не виносити тяжкі”, але не дивлячись на це, студенти-емігранти все ж провадили там культурну працю – впоряджали відчити, тримали зв’язки з німецькими, естонськими й литовськими студентами. При кенігсберзькому Товаристві функціонували літературно-наукова й спортова секції”<sup>28</sup>.

Українські студентські об’єднання, що діяли у вищих навчальних закладах Німеччини, а саме: Товариство “Основа” в Данцигу, Спілка студентів-українців у Німеччині, Товариство “Основа” в Берліні, Комітет студентів-українців з Зеленого Клину в Європі, Об’єднання українських студентів агрономів, лісників та ветеринарів у Берліні, Товариство студентів-українців при Університеті Альберта в Кенігсберзі, Гурток студентів при університеті в Берліні, Об’єднання агрономів, лісників та ветеринарів у Німеччині та Товариство “Чорноморе” – Данциг були членами Центрального Союзу Українських Студентів (ЦЕСУС)<sup>29</sup>.

З середини 1920-х років українське студентство в Німеччині переживало досить складні часи. Так, у листі-зверненні Централі Українських Студентських Організацій у Німеччині, за підписами голови Управи Централі Михайла Мілька та економічного референта Ореста Лупашка, до Управи Українського Громадського Комітету в Празі та Центрального Союзу Українського Студентства 1924 року, між іншим

<sup>27</sup> Пропам’ятна книга Данцігерів. Історичні нариси та спомини..., с. 40; див. також: Д. В. Бурім, *З історії діяльності Союзу українських студентів “Основа”*..., с. 25–43.

<sup>28</sup> С. Наріжний, *Українська еміграція*..., Прага, 1942, ч. 1, с. 89–90; ЦДАВО України, ф. 4390, оп. 1, спр. 3, арк. 9–10; 30–32зв.; 58–58зв.; 64–67; 76–81; 147–150; спр. 4, арк. 7–8. Див. також: Д. В. Бурім, *Українські студентські об’єднання в міжвоєнній Німеччині*..., с. 104–123.

<sup>29</sup> С. Наріжний, *Українська еміграція*..., Прага, 1942, ч. 1, с. 91–92.

Д. Бурім, Українські студентські об'єднання в Німеччині...

зазначалось: “Вже більше як три роки проводить українське студентство в Німеччині та в. м. Данцигу боротьбу з матеріальними злиднями – боротьбу за своє існування. Трьохрічний баланс цієї боротьби показує, що при всіх зусиллях студентство не могло стати на певний матеріальний ґрунт. Економічні умови, які утворилися після стабілізації німецької валюти – загальне подорожчання життя (більш ніж в якійсь іншій європейській країні) та високі шкільні оплати при теперішньому стані забезпечення та абсолютної неможливості дістати працю, поставили студентство в безвихідне положення. Поважне число українських студентів покинуло вже Німеччину, шукаючи собі притулку в інших державах, головне в Чехословаччині, де при допомозі Хвального Комітету знайшли згадані можливість спокійно студіювати. ... З яких 400 українських студентів в Німеччині і в. м. Данцигу в 1922 р. маємо зараз коло 250, з того фактично студіювали в зимовому семестрі 100–120; навіть і з так званих фактично студіюючих 60 % заробляють випадковою працею на своє прожиття. Лише дуже незначна кількість може пробиватися на гроші своєї рідні, та мають змогу систематичних студій. Шкільних оплат навіть і ці заплатити не змогли і не зможуть”<sup>30</sup>.

У цей період виникає нагальна потреба створення організації, яка б об'єднала українські студентські товариства, що діяли на теренах Німеччини, бо окремі організації були не в змозі відповідати викликам часу та вирішувати питання, які постали перед окремими українськими студентськими товариствами.

Влітку 1924 року було створено Комісію з об'єднання українського студентства в Німеччині. Необхідність об'єднання розуміють і в окремих українських студентських товариствах. Так, у листі-зверненні Товариства студентів українців при Університеті Альберта в Кенігсберзі до Комісії з об'єднання українського студентства в Німеччині від 9 серпня 1924 року між іншим зазначалось: “На засіданні Виділу нашого Товариства 9. VIII. 1924 р. повітано проект об'єднання всіх українських студентських організацій в Німеччині та одногослоно рішено приступити до бльоку. Ідея об'єднання та сотворення бльоку українських студентських організацій в Німеччині обговорювалося вже в нас на Тов. Сходинах, але переведення її відложено було на початок шкільного року 1924/25. За сотворення тіснішої співпраці всіх

---

<sup>30</sup> ЦДАВО України, ф. 4390, оп. 1, спр. 12, арк. 82–84.

українських студентських організацій в Німеччині промовляє не тільки скрутне положення матеріальне студентства, але і, чи не в більшій мірі наші обов'язки супроти рідного народу і Вітчизни. Тоді, коли в інших центрах українських студентських організацій (пр. в Чехії та тепер у Франції) ведеться культурна та пропагандийна праця, від українських студентських організацій в Німеччині вимагає теперішній момент і наше положення ширшої, як досі діяльності на цьому полі, що й досягнеться сотворенням бльоку. Ми твердо віримо, що координацією сил, різними шляхами, якими прямують українські студентські центри в різних державах і систематичною й невсипущою працею дійдемо до одної цілі, якою являється для нас рідна Соборна Українська Держава<sup>31</sup>.

У 20-х роках українські студентські товариства, що діяли на території Німеччини, об'єднуються в *Централю (пізніше – Союз) Українських Студентських Організацій в Німеччині* (згодом *Союз Українських Студентських Організацій в Німеччині та Вільному Місті Данцигу*)<sup>32</sup>. З моменту об'єднання українські студентські товариства Німеччини, які увійшли до складу Союзу, втрачають “пряме” членство в Центральному союзі українського студентства в Празі (ЦЕСУС), та з цього часу їхні інтереси в ЦЕСУСі представляє СУСОН (пізніше – СУСОНД)<sup>33</sup>.

Документи і матеріали, які висвітлюють діяльність Союзу українських студентських організацій у Німеччині та Вільному місті Данцигу, зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України в місті Києві: фонд 4390 “*Союз українських студентських організацій в Німеччині (серпень 1924 р. – січень 1925 р.) та Союз українських студентських організацій в Німеччині та Вільному місті Данцигу (з лютого 1925 р.)*”, опис 1, 22 справи<sup>34</sup>.

<sup>31</sup> ЦДАВО України, ф. 4390, оп. 1, спр. 3, арк. 167. Машинопис. Оригінал.

<sup>32</sup> “*Союз українських студентських організацій в Німеччині*” (серпень 1924 р. – січень 1925 р.) та “*Союз українських студентських організацій в Німеччині та Вільному місті Данцигу*” (з лютого 1925 р.).

<sup>33</sup> ЦДАВО України, ф. 4390, оп. 1, спр. 3, арк. 166, 167.

<sup>34</sup> Центральний державний архів вищих органів влади та управління України в місті Києві, ф. 4390 “*Союз українських студентських організацій в Німеччині (серпень 1924 р. – січень 1925 р.) та Союз українських студентських організацій в Німеччині та Вільному місті Данцигу (з лютого 1925 р.)*”; Опис 1: Справа 1. Статут Союзу. б/д. (6 аркушів); Справа 2. Статут Української краювої студентської ради в Німеччині. 14 липня 1924 р. (2 аркуші); Справа 3. Проект Статуту Гуртка студентів українців при Університеті в Берліні; комуни-

кати Центрального союзу українських студентів у Празі; звіти про діяльність і списки членів Союзу та організацій, що входили до складу Союзу; листування з ними про сплату членських внесків, передплату “Студентського Вістника” та з інших питань. 11 серпня 1924 р. – 31 грудня 1924 р. (170 аркушів); Справа 4. Статут Товариства українських студентів Вищої технічної школи в Данцигу “Чорноморе”; комунікати управи Центрального союзу українських студентів у Празі; лист генерального секретаря Міжнародного університетського олімпійського комітету про підготовку до першої міжнародної олімпіади в Римі та програму її проведення; звіт про діяльність Товариства студентів українців при університеті Альберта в Кенігсберзі; листування про надання позик членам Союзу, про вступ у Союз нових членів та з інших питань; списки членів Співки студентів українців у Німеччині і Товариства “Чорноморе”. 2 січня 1925 р. – 29 січня 1925 р. (82 аркуші); Справа 5. Комунікат української делегації на II конгресі міжнародної студентської конференції у Варшаві про роль українських організацій у міжнародному студентському русі. 24 вересня 1924 р. (2 аркуші); Справа 6. Протоколи загальних зборів представників українських студентських організацій у Берліні від 26 червня 1924 р. про об'єднання українських студентських організацій у Німеччині; мандати представників українських студентських організацій на зборах, скликаних Комісією по об'єднанню українського студентства в Німеччині. 26 червня 1924 р. – 10 серпня 1924 р. (16 аркушів); Справа 7. Книга протоколів засідань управи Союзу. 8 серпня 1924 р. – 25 січня 1925 р. (32 аркуші); Справа 8. Витяг з протоколу II з'їзду українського студентства в Німеччині та місті Данцигу про склад Союзу; звіт про діяльність Союзу за 1924 р.; кошториси Союзу з 1 листопада 1924 р. по 1 квітня 1925 р.; листування з Центральним союзом українського студентства в Празі про надання грошової допомоги українським студентам у Німеччині та з інших питань. (35 аркушів); Справа 9. Витяг з протоколу I з'їзду українського студентства в Німеччині та місті Данцигу про склад Союзу, з економічних та культурно-освітніх питань; листування з членами Союзу про уплату членських внесків, про надсилку відомостей про склад організацій, що входять у Союз та з інших питань. 16 серпня 1924 р. – 26 грудня 1924 р. (54 аркуші); Справа 10. Протокол II звичайного з'їзду Союзу за 30 листопада – 1 грудня 1924 р.; мандати делегатів з'їзду. 23 листопада 1924 р. – 1 грудня 1924 р. (17 аркушів); Справа 11. Листування з Центральним союзом українського студентства в Празі про надання допомоги Союзу та стипендій українським студентам у Німеччині. 4 січня 1924 р. – 27 січня 1924 р. (16 аркушів); Справа 12. Листування з редакціями часописів “Діло”, “Свобода” про вміщення матеріалів роботи I та II з'їздів українського студентства в Німеччині, об'єднанням українських студентських організацій в Америці та іншими організаціями про надання допомоги українським студентам у Німеччині. 15 серпня 1924 р. – 31 грудня 1924 р. (95 аркушів); Справа 13. Листування з членами Союзу про підготовку до міжнародної університетської олімпіади в Римі в 1926 р., надсилку звітів про їх діяльність та з інших питань. 2 січня 1925 р. – 31 січня 1925 р. (48 аркушів); Справа 14. Листування з вищими навчальними закладами Німеччини про тяжке матеріальне становище українських студентів та списки українських студентів, потребуючих допомоги. На ім. мові. 2 січня 1925 р. – 30 січня 1925 р. (16 аркушів); Справа 15. Книга вихідних документів Союзу. 15 серпня 1924 р. – 31 січня 1925 р. (14 аркушів); Справа 16. Книга вхідних документів Союзу. 11 серпня 1924 р. – 19 січня 1925 р. (10 аркушів); Справа 17. Касова книга Союзу. 27 серпня 1924 р. – 31 січня 1925 р. (7 аркушів); Справа 18. Кошторис на утримання Союзу на 1924–1925 роки. 30 жовтня 1924 р. (3 аркуші); Справа 19. Видаткові ордери Союзу. 1924–1925 рр.; Справа 20. Розписки, рахунки та інші грошові документи Союзу. 23 квітня 1924 р. – 30 січня 1925 р. (110 аркушів); Справа 21. Бюлетені Союзу №№ 3,

9–10 серпня 1924 року в Берліні відбувся I-ий З'їзд Українського Студентства в Німеччині та вільному місті Данцигу, на якому були представлені українські студентські організації Німеччини: Спілка Студентів Українців у Німеччині, Комітет Студентів Українців з Зеленого Клину в Європі, Товариство “Основа” в Берліні, Товариство “Основа” в Данцігу, Об'єднання Студентів Українців Агрономів, Лісовиків та Ветеринарів у Берліні<sup>35</sup>.

На I-ому З'їзді представників українських студентських організацій Німеччини та вільного міста Данцига було засновано “Централю Українських Студентських Організацій в Німеччині”, винесено низку постанов та обрано Управу та інші органи Централі. До складу Централі входили такі організації: 1) Товариство “Основа” в Данцигу, 2) Спілка Студентів Українців у Німеччині, 3) Комітет Студентів Українців з Зеленого Клину в Європі, 4) Товариство “Основа” в Берліні, 5) Об'єднання Студентів Українців Агрономів, Лісовиків та Ветеринарів у Берліні, 6) Товариство Студентів Українців при Університеті Альберта в Кенігсберзі. Управа Централі: Голова Михайло Мілько (Комітет Студентів Українців з Зеленого Клину), Заступник Голови та Економічний Референт Орест Лупашко (Спілка в Берліні), Секретар Дмитро Равич (“Основа” в Берліні)<sup>36</sup>.

Управа Централі визначила для себе головне завдання – “винайти засоби, уможливити дальші студії своїх членів. В рамках виконання цього завдання Централь Українських Студентських Організацій в Німеччині мала: 1) дати захист тим студентам в Німеччині та в м. Данцігу, які будуть примушені перейти на студії до Ч. С. Р.; 2) допомагати грошово поодиноким студентам, котрі знаходяться вже перед скінченням студій та виказалися, як здібні в своєму фасі. Список таких членів Управа Централі подасть в найкоротшому часі; 3) взгляднювати прохання наших членів при уділюванні евентуальних італійських та французьких стипендій; 4) підтримувати матеріально українські студентські харчівні в Берліні та Данцігу, щоби тим уможливити харчування по дешевим та доступним студентству цінам”<sup>37</sup>.

30 листопада та 1 грудня 1924 року в Берліні відбувся II З'їзд Українського Студентства в Німеччині та вільного міста Данцига,

---

5 за 1930 рік. Нім. мова. Жовтень – 23 грудня 1930 р. (16 аркушів); Справа 22. Бюлетені Союзу №№ 1–2, 3 за 1931 рік. 10 лютого – 19 березня 1931 р. (8 аркушів).

<sup>35</sup> ЦДАВО України, ф. 4390, оп. 1, спр. 9, арк. 52–53.

<sup>36</sup> *Ibid.*, ф. 4390, оп. 1, спр. 12, арк. 82–84. Машинопис.

<sup>37</sup> ЦДАВО України, ф. 4390, оп. 1, спр. 12, арк. 82–84.

Д. Бурім, Українські студентські об'єднання в Німеччині...

об'єднаного в Союз Українських Студентських Організацій у Німеччині, на якому були представлені члени Союзу: Товариство “Основа” в Данцигу, Спілка Студентів Українців у Німеччині, Товариство “Основа” в Берліні, Комітет Студентів Українців з Зеленого Клину, Об'єднання Агрономів, Лісовиків та Ветеринарів у Німеччині, Товариство Студентів Українців при Університеті Альберта в Кенігсберзі. З'їзд “ствердив спільність інтересів всього українського студентства в Німеччині та в. м. Данцигу, намітив головні точки та шляхи праці Союзу та з задоволенням прийняв до відома звіт старої Управи; обрав Управу Союзу на біжучий шкільний рік 1924/25 в складі: голова Союзу Михайло Мілько студ. пол. наук, заступник голови та екон. референт Іван Драбатий дипл. агр., секретар Василь Ісаїв студ. гірн.”<sup>38</sup>. На кінець грудня 1924 року загальна кількість чинних членів Союзу українських студентських організацій у Німеччині складала 197 осіб. Управа Союзу розташовувалась у Берліні з адресою: Берлін – Шарлоттенбург 4, Віляндштрассе, 37<sup>39</sup>.

Згуртування українських студентів на теренах Німеччини, створення окремих українських студентських товариств, організацій, груп у вищих навчальних закладах Німеччини, об'єднання їх у рамках Союзу українських студентських організацій Німеччини та Вільного міста Данцига, а також у складі Центрального Союзу Українського Студентства сприяло успішному вирішенню спільних завдань, які стояли перед українськими студентами за кордоном, зокрема в Німеччині у 1920-их роках:

- вирішенню спільних завдань, пов'язаних з навчальним процесом; відстоювання інтересів українських студентів перед керівництвом факультетів, університетів; у справі оплати за навчання; в справі підготовки висококваліфікованих спеціалістів для Української Держави;
- вихованню громадян для майбутньої Української Держави – патріотичного виховання студентів-українців Німеччини;
- вирішенню спільних завдань, пов'язаних зі складним матеріальним, соціальним становищем українських студентів на еміграції, зокрема в Німеччині; допомога в справі вирішення житлових питань (наприклад, український студентський будинок у Берліні – в Адлерсгофі), питань працевлаштування, організації спільного харчування тощо;

<sup>38</sup> ЦДАВО України, ф. 4390, оп. 1, спр. 12, арк. 5.

<sup>39</sup> *Ibid.*, спр. 9, арк. 4.

– виконанню завдань на міжнародній арені: ознайомлення німецької громадськості (в першу чергу студентської громадськості, студіюючої молоді, німецьких студентів, а також студентів іноземців) з історією, культурою України, українського народу; переконання іноземців у правильності національно-державних устремлінь українського народу в справі утворення Української Держави.

Союз українських студентських організацій Німеччини та Вільного міста Данцига, який об'єднував у своєму складі низку українських студентських товариств, груп та організацій Німеччини, а також окремі українські студентські об'єднання Німеччини, що не належали до СУСОНД, були в свою чергу членами Центрального українського союзу українського студентства в Празі (ЦЕСУС).

Паралельно з об'єднанням в українські студентські структури, українські студентські групи, організації, товариства, що діяли на теренах Німеччини, входили до складу більших студентських організацій окремих німецьких вищих навчальних закладів, а також до складу загальнонімецьких студентських об'єднань<sup>40</sup>.

Українські студентські товариства належали до складу студентських організацій іноземних студентів, створених у німецьких навчальних закладах, а також до складу загальнонімецьких студентських організацій зарубіжних студентів Німеччини. Так, Українське студентське товариство при Високій торгівельній школі в Берліні належало до складу Об'єднання зарубіжних студентів Високої торгівельної школи Берліна (*Gemeinschaft ausländischer Studierender an der Handels-Hochschule Berlin, E. V.*); а Українське студентське об'єднання Високої технічної школи Берліна належало до складу Головного об'єднання зарубіжних студентів у Берліні (*Hauptgemeinschaft Ausländischer Studierender Berlin, E. V. – Spitzenorganisation der Gemeinschaften ausländischer Studierender an der Universität, Technische Hochschule, Handels-Hochschule zu Berlin*)<sup>41</sup>.

---

<sup>40</sup> Universitätsarchiv der Humboldt-Universität zu Berlin (Berlin). Bestand Bestand Rektor und Senat (1835–1945). Nr. 976 Politische Vereine (1928–1931); Nr. 902. Sonstige politischen Vereine. 8) Ukrainische Studenten-Gruppe; Landesarchiv Berlin, Rep. 42, Acc 2147, Nr. 27500 Gemeinschaft ausländischer Studierender an der Handels-Hochschule Berlin, E. V. (Charlottenburg 2, Umlandstrasse 179); Nr. 27505 Hauptgemeinschaft ausländischer Studierender Berlin (Berlin W 15, Fasanenstrasse 23).

<sup>41</sup> *Landesarchiv Berlin*, Rep. 42, Acc 2147, Nr. 27500 Gemeinschaft ausländischer Studierender an der Handels-Hochschule Berlin, E. V. (Charlottenburg 2, Umlandstrasse 179); Nr. 27505 Hauptgemeinschaft ausländischer Studierender Berlin (Berlin W 15, Fasanenstrasse 23).

Д. Бурім, Українські студентські об'єднання в Німеччині...

Окрім Об'єднання українських студентів Високої Технічної Школи в Берліні (Ukrainischer Studenten-Verein an der Technischen Hochschule zu Berlin), до складу Головного об'єднання зарубіжних студентів Берліна, належали десятки національних студентських організацій Берліна (Німеччини): Ägyptischer Studenten-Verein an der Technischen Hochschule; Ägyptischer Bund zu Berlin; American Students Association; Vereinigung arabischer Studentenbund an der Technischen Hochschule; British Students association of Berlin; Bulgarischer Studenten-Verein "Rodina", E. V.; Verein Chinesischer Studenten; Estnischer Studenten-Verein; Finnischer Studenten-Verein; Gemeinschaft der Rumänischen Akademischer Verbände in Deutschland, E. V.; "Athena" Hellenischer Studenten-Verein; Verein der Inder in Zentraleuropa; Italienischer Studenten-Verein; Italienische Studierende an der Technischen Hochschule; Spanischer Club, Technische Hochschule-Gruppe; Jugoslawischer Studenten-Verein; Koreanischer Studenten-Verein; Latein-Amerikanischer Studenten-Verband; Verein lettischer Studenten; Litauischer Studenten-Verein; Luxemburgischer Studenten-Verein; Makedonischer Studenten-Verein; Norwegischer Studenten-Verein; "Iran" Verein persischer Studenten in Deutschland; Polnischer Studenten-Verein; Portugiesischer Studenten-Verein; "Romania" Rumänischer christlicher Studenten-Verein; Rumänisch-Akademische Vereinigung; "Luminea" Verein rumänischer Studenten Deutschlands; Siamesischer Studenten-Verein; Verband Studenten-Organisationen russischer Emigration in Deutschland; Schwedische Studenten Technischer Hochschule; Schweizerischer Studenten-Verein; Südafrikanische Studenten Technischer Hochschule; Verein türkischer Studenten, Berlin, E. V.; Vereinigung tschechischer Akademien in Berlin; Bund ungarischer Hochschulen 1842 in Berlin<sup>42</sup>.

Утворення українських студентських організацій, об'єднань, товариств на терені Німеччини у 1920-ті роки, організація спільного життя українською студіюючою молоддю, організоване життя українських студентів у німецьких вищих навчальних закладах, одночасно виконувало дві, здавалося, протилежні, взаємовиключаючі ролі. А саме, з одного боку, допомагало адаптації, "вживанню" в німецьку освітню, культурну, наукову, загальногромадську та загальнодержавну ситуацію країни перебування, сприяло асиміляції українських студентів до

---

<sup>42</sup> *Landesarchiv Berlin*, Rep. 42, Acc 2147, Nr. 27500 Gemeinschaft ausländischer Studierender an der Handels-Hochschule Berlin, E. V. (Charlottenburg 2, Uhlandstrasse 179); Nr. 27505 Hauptgemeinschaft ausländischer Studierender Berlin (Berlin W 15, Fasanenstrasse 23).



загальнонімецького студентського та суспільного життя, та водночас, з другого боку, забезпечувало збереження української національної ідентичності як окремих студентів-українців, так і їхніх об'єднань, товариств тощо.

Достатньо масовий вступ українців до вищих навчальних закладів за кордоном у країнах перебування, зокрема у Німеччині, організація студентського життя, спрямування енергії української молоді на еміграції в бік отримання знань, здобуття певного фаху, тієї молоді, яка ще недавно, у 1917–1921 роках, зі зброєю в руках вела боротьбу за Українську Державу, було, з одного боку, наслідком поразки Українських визвольних змагань, а з другого, свідчило про перенесення змагань за українську державність в іншу площину – в сферу підготовки високоосвічених фахівців для майбутньої Української Держави – та певне відкладання активної фази цих змагань у часі. Проте це не означало повної відмови від цих змагань, від генеральної мети, цілі: здобуття незалежної Української Держави, повернення на Батьківщину та розбудови Української Державності.